
POLITIKA

HARMADIK NEKIFUTÁS

P. K E C Z E L I K L Á R A

Jó, akkor hát próbáljuk meg harmadszor is. Kikecmeregni valahogyan a demagógok és közhelygyártók csapdáiból, amelyek mint megannyi Szküllá és Kharübdisz leselkednek a köznapi, józan gondolkodóra. Aki pedig – mondjuk – nem kíván egyebet, mást, csak válaszolni a banális kérdésre: Nos, hogy s mint vagy? De nem teheti, mert korábban már minden kínálkozó választ felhasználáltak előtte, még hozzá úgy, hogy használat közben mindahánynak merőben új értelmet adtak. Így most (megrettent balkáni Josef K.) nem mer megszólalni. Nem mer lenni . . . Se jól, se rosszul . . .

Tegyük fel, hogy azt kellene megfogalmaznia: milyen a pillanatnyi szellemi közérzete. Most – emelnék ki a kérdezők –, amikor ismét porondra lépett a mindenféle színű, fajú és rangú fasizmus. Mi ellen, milyen eszközökkel és hogyan küzdhetne, ő, balkáni Josef K. a legeredményesebben? S fokoznák az egészet azzal, hogy külön megérdeklődnek: mi (kell, hogy legyen) egy ilyen helyzetben az intellektuel szerepe. Korunk antihőse ezekre a banális kérdésekre aligha képes értelmes választ adni. Még a banalitás szintjén sem.

Merthogy ez az újjászülető, demagógiával terhes századvégi radikalizmus minden lényeges fogalmat közhelyesített, a szellemiséget csakúgy, mint a közérzet fogalmát, a nacionalizmust, az értelmiségi lét lényegét, s mindenestül, szőröstül-bőröstül a bármiféle szerepvállalás helyénvalóságát. Vagyis hát ez a – látszólag új szempontokat felvető – megfogalmazás is téves: századunkban már voltak jelenségek, európai, meg több kontinensre is átcsapó események, amelyek egyedinek (és tragikusnak) tűnő történéseket, fogalmakat közhelyesítettek – kíméletlenül. Vegyünk egy-két példát: „Az értelmiség ágált a leghangosabban a fasizmus ellen, és mégis tekintélyes része defetizmusba sülyedt, amikor a helyzet kényelmetlenné vált. Elég jól látták, mivel állnak szemben,

és mégis megvesztegethetők voltak” – hangzik az egyik példamondat. S így a másik: „A nacionalizmus öncsalással színezett hatalomvágy. Minden nacionalista képes a legelvetemültebb bectelenségre, ám ugyanakkor (tisztában lévén vele, hogy saját személyénél jelentősebb ügyet szolgál) rendíthetetlenül hisz az igazában.”

A defetista, meghunyászkodó, megvesztegethető, a nacionalista demagógia csapdájába önként besétáló értelmiségi gyorsfényképe egyike a századvég szabványportréinak. A fenti megállapításokkal számtalanszor találkoztunk az elmúlt évek folyamán, csak hogy ezek a gondolatok jóval korábban, még 1943-ban megfogalmazódtak, amikor az esztéta George Orwell önnön értelmiségi lelkiismeretét vallatta a fasizmussal szembeni ellenállással, a spanyol polgárháborúval, az erőszak bármiféle (jogos, jogtalan) megnyilvánulásával kapcsolatban. A spanyol polgárháború résztvevőjeként gyakorlati oktatásban részesült afelől, hogy: „A túlélésért gyakran harcolni kell, s a harc során bemocskolja magát az ember.” Ami azonban mindezzel kapcsolatban a korabeli sajtóban napvilágot látott, az minden volt, csak a kézzelfogható realitások visszatükröztetése nem. A tömegek ennek ellenére pontosan úgy reagáltak, ahogyan a politikusok szempontjából akkor az a lehető legkedvezőbb volt. Vajon miért? Mert a bértollnokok, a hatalom ügyeletes intellektueljei a lehető legügyesebben manipuláltak velük. „Az, hogy a tömegek merre hajlanak, a vélemények mára jellemző gyors változása és a pillanatonként váltó érzelmek a sajtó és a rádió keltette hipnózis eredményei” – állapítja meg Orwell, hozzáfűzve, hogy az értelmiség „megfelelő” reagálásának esetében viszont „... pénzről és pusztá fizikai biztonságról van szó”.

Aligha lehet kérdés: szolgálhat-e a háborúellenes Orwell-textus bármiféle új, megvilágító erejű igazságként a mai balkáni intellektuelnek. A válasz egyértelmű nem. A hiba azonban mindezért korántsem Orwell írásaiban keresendő, hanem abban a szinte hihetetlen tényben, hogy az említett esszéek keletkezése óta eltelt ötvenöt év alatt – ördögi törvényszerűséggel ismétlődve – azonos szituációkban azonos gondolatokkal reagáltak emberek. A szavak tehetetlenségének és erőtlenségének bizonyítéka ez a tettek és bizonyos (adott) ideológiák elsöprő erejével és hatalmával szemben.

A legrosszabb, ami az emberrel megtörténhet – mondhatnánk mindezek után –, az az, hogy megtalálja az okát, módját és legnyomósabb érveit önnön megalkuvásának. Amikor bedobja a szellemi ringbe a törülközőt. Amikor már, szelíd érvekkel, ékesszólóan és meggyőzően képes mentegetni önnön passzivitását. Ez a rossz a nemzeti politikai és szellemi elit szintjén – úgy is mondhatnánk, nagy szavakkal bőkezűen bánva – katasztrófa. Mint Orwell 1943-as Anglijában, úgy ma, a balkáni Josef K. „megkísértésének” idején, az európai végeken, ugyanaz a tét és a dilemma: „... pénzről és pusztá fizikai biztonságról

van szó . . .” ismét, és az értelmiség hajszájra ugyanúgy reagál, mint jó félszázada: elenyésző hányada az elvárt, kemény kiállással, egy másik, kisebb tábor (bátor, illetőleg gyáva) hallgatással, a harmadik elszánt megalkuvással. Amelynek szükségszerűségét a mindenkori megalkuvók klisémagyarázatával indokolják meg: ha már segíteni nem tudok másokon, legalább magamnak ne ártsak. Tipikusan ostoba, szűk látókörű bölcselkedés ez, hiszen a történelmi klisék is azt láttatják: az uszályhordozók, a tirannusok szellemi és gyakorlati pribékjei ugyanúgy végezték, mint azok az áldozatok, kiknek pusztulását, s abban saját szerepüket nem voltak hajlandók meglátni.

Mit mondhat hát a gyenge és jelentéktelen, minden befolyás híján levő, jóhiszemű balkáni Josef K. azoknak, akik nem ismerik, vagy nem kívánják tudomásul venni a fent említett történelmi kliséket, és mindegyre azt hangoztatják: Ők nem alakítják, még csak nem is kommentálják az eseményeket, pusztán közvetítenek belőlük annyit, amennyit kénytelenek közölni? Úgy, ahogyan feletteseik előírják nekik. Csak azt kérdezheti meg tőlük, tudják-e valóban, hogy kikkel van dolguk, kikkel (vagy kiknek) feküdtek le teljes szellemi „potenciáljukkal”, és él-e legalább halovány szorongás bennük, hogy mi lesz mindennek a vége? Mert az nem igaz, hogy nincsenek tudatában tetteik, illetőleg tétlenségük nem elhanyagolható súlyával. Ők miért ne látnák azt, amit a többségi nemzet (igaz, ugyancsak sajnálatosan kisszámú) gondolkodói nem győznek hangsúlyozni: itt egy félelmetesen önző és retrográd „tirannokrácia” a pusztulásba viszi önnön nemzetét, s mellette – sajnos – azokat a (legyenek bár nemzeti vagy intellektuális) kisebbségeket is, akik ezt a pusztulásba vivő utat minden erejükkel el szeretnék kerülni, lévén, hogy számukra a nemzeti érdekekről, országépítési álmokról, évszázados történelmi igazságtalanságok orvoslásáról szóló halandzsák az ég világon semmit nem mondanak.

Mit is mond Filip Obradović? Érdemes megjegyezni politikai esszéjének néhány kitételét: „Az észérvek eleve azt sugallták, hogy ez a gonosz játszma el lesz veszve. És – úgy tűnik – mára valóban el is veszett. Elérkeztünk immár a végjátékhoz, és teljességgel lényegtelen, hogy meddig tart még (az időnek itt nincs jelentősége). Csak az biztos, hogy mind kínosabb, mind fájdalmasabb lesz számunkra.” Vagy ezt: „Ez a »politika« már keletkezésekor katasztrófára volt ítélve, illetőleg arra, hogy katasztrófák generátora legyen. Mégis, kevesen látták be ezt, ott, a kezdet kezdetén, s mára ugyanilyen kevesen döbbsentek rá lényegére.”

Végül is kik sorsunk kovácsai? Filip Obradović portréja pontos, élethű, könnyen felismerhető: „Figyeljük csak meg ezt a politikai színházat, ezt a játékeret – szereplői elferdült, erőszakos figurák, megannyi fegyverhordozó és fegyvercsörtető, szenvedélytől elvakult dzsidás és kereszties, szellemi uniformisba bújtatott, az elemi civilizációs mércéket nem ismerő »vitéz«; mellet-

tük karót nyelt felkapaszkodottak mímelik az európai polgári szellemiséget, híján pedig a szabadelvűség szubsztrátumának. Nyelvük is nyers és kegyetlen. A legtöbben közülük képtelenek arra, hogy bárkit végighallgassanak, azaz hogy bárkivel kommunikáljanak. Szerintük a dialógus egyenlő a verekedéssel.”

Róluk tudósítanak hát, őket idézik azok az ún. intellektuelek, akik (mert esetükben is „... pénzről és pusztá fizikai biztonságról van szó...”) ráálltak, hogy megtanulják és médiabeli köznapi kommunikációikban alkalmazzák az orwelli újnyelvet, az áthallásoknak, megmásításoknak, ködösítéseknek ezt a mesteri eszközt, amelynek segítségével megvalósítható az ugyancsak Orwell által leírt kettős gondolkodás: „Tudni és nem tudni, tudatában lenni a teljes igazságnak s közben gondosan megszerkesztett hazugságokat mondani, egyidejűleg két egymást kizáró vélemény birtokában lenni, tudva, hogy ellentmondanak egymásnak, és mégis hinni mindkettőben, logikát alkalmazni logikával szemben, visszautasítani az erkölcs fogalmát, s közben mégis igényt tartani rá, hinni, hogy demokrácia nem is létezhet, s ugyanakkor a Párt a demokrácia őre, elfelejteni valamit, amikor felejteni kell, aztán ismét emlékezni rá, amikor arra van szükség, s aztán azonnal ismét elfelejteni, s ezenkívül még ezt a módszert alkalmazni magával a módszerrel szemben is – ez az utóbbi volt a legkőrmönfontabb az egészben: tudatosan tudatlanságot előidézni, s aztán elfeledkezni az imént végbevitt önhipnózisról” (George Orwell: 1984, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1986).

Hogyan fest mindez mindennapi valóságunkban?

Deprimáló nedves, hűvös reggel a piacon. Koszlott ruhás emberek, szemben egymással, a pult két oldalán: „Nézd, akár a zombik, penészesek” – súgja oda társának az árus tétova vásárlóra nézve. – „Magyarok, azt hiszem...” – teszi még hozzá, ellenérzéssel és enyhe rosszállással.

„Nézd, akár az élőhalottak. Félig megfagyva, egészen lepusztulva” – hajol oda a vevő kísérlőjéhez. – „Menekültek ezek is, hallatszík éneklő beszédjükön” – teszi hozzá nem titkolt ingerültséggel.

Állnak, a pult két oldalán – egymásra meredve – zombik meg élőhalottak. Erről egy „betolakodott”, amarról egy „idegen”. Kényszerből ellenségek, amúgy sorstársak. Pénztelenek, reménytelenek és – ki ezért, ki azért – hontalanok. Holnap, ha ezt a kis híján egy évtizede folyó esztelenséget, nacionalista kizárólagosságot, uszítást nem sikerül megállítani, akár egymás hóhérai is. Akik azonban csak itt, a csempészektől és gumibotos rendőröktől nyüzsgő piacon, a szemetes utcákon, a zsúfolt járműveken, hideg lakásokban, sivár menekültszállásokon léteznek. A médiában, amelyben az orwelli intellektuelek dolgoznak, nem. Legfeljebb majd hullaként, ha ezt hírként annak idején majd azok, ott fentről megengedik.

„Évszázadokon keresztül olyan irodalmat szívtunk magunkba, amelyben a Jó az utolsó fejezetben mindig győz, s így félig ösztönösen hiszünk abban, hogy a rossz hosszú távon mindig vereséget szenved . . . De miért kellene ennek így lennie?” – teszi fel a kérdést Orwell *Visszatekintés a spanyol háborúra* című esszéjében. Az újnyelv alkalmazói, a kettős gondolkodás praktizálói önmagukra nézve nyilván megnyugtatóan letisztázták ezt a kérdést, és mindennapos gyakorlatukkal, újságírói-intellektuális tevékenységükkel, a lét és a lényeg tagadásával, azzal, hogy feladták (ha voltak nekik) elveiket, azonosultak Orwell hőisével, Winstonnal, akinek küzdelme sajátos diadallal végződött: megszerette a Nagy Testvért.

A balkáni Josef K.-t ugyan ez a veszély nem fenyegeti, ám hamarosan valóban nem lesz sem szellemi közérzete, sem releváns véleménye, sem kedve, hogy gondolatait kifejtse, sem helye, ahol ezt – ha kívánja pedig – megteheti. Nem mer lenni, sem jól, sem rosszul. Megszólalni sincs kedve, hiszen – jóval előbb, jóval ékesszólóbban – elmondtak már mindent helyette is. Az állandó használatból csúnyán megkopnak a szavak, minden aranyigazság közhellyé lesz. Hisz, végtére is, Kafkától és Orwelltől máig, az elmúlt 50–70 évben nem sok minden változott meg itt, az európai végeken. A világirodalom egyik-másik műve ugyan fikcióból valóság lett, Josef K. és Winston világa kiteljesedett, s hozzá még egy új elemmel gazdagodott. Az a szorongató érzés, hogy az ember sorsát kiismerhetetlen, irracionális erők irányítják, mint Josef K.-ét, vagy a Nagy Testvér és fegyelmezett pártkatonái a telescreenen át, mint Winstonét, a virtuális valóság megjelenésével teljesedett ki igazán, vált hamisítatlan ezredvégi horrorrá. Eltűnve e színtérről, azt sem fogjuk tudni, honnan távoznak: az élőholtak síralomvölgyéből-e, vagy a földi paradicsomból, ahol büszke emberek javakat termelnek, s közben ropják a táncot, éneklük ősi nemzeti dalaikat. Amelyek (s egyedül azok) szavatolják nekik, hogy örökre megmaradhatnak. Ámen.